

Rajko Grlić

Jesi li snimio ovo?

Goran Marković

■ Laguna ■

Nedeljnik

Copyright © 2026, Rajko Grlić i Goran Marković

Copyright © ovog izdanja 2026 LAGUNA

Copyright © ovog izdanja 2026, NEDELJNIK

Fotografija Rajka Grlića © Ivan Posavec

Fotografija Gorana Markovića © Nebojša Babić

Jesi li snimio ovo?

11. novembar 2024.

Dragi Rajko,

Možda bi našu prepisku trebalo početi uspomenama? Meni stalno pred oči dolazi jedna koverta čiji je sadržaj dobio snagu uboda u srce. Međutim, iako je Godar rekao: „Svaka priča mora imati početak, sredinu i kraj, jedino nije rečeno kojim redosledom“, ja sam ipak brzopleto počeo od kraja, pa je više nego jasno da bi valjalo napraviti uvod.

Ovo je, dakle, priča o mom velikom prijatelju, koga si i sam poznao, a zvao se Vuk Babić. To nije onaj Vuk Babić koji se kao negativac pojavljuje u mnogim knjigama Živojina Žike Pavlovića (mog prijatelja je to strašno nerviralo) već reditelj Vuk Babić. Radio je kratke filmove, televizijske serije i tri igrana filma, od kojih je najpoznatiji, i najbolji, onaj pod naslovom *Pre rata*.

Vuk je bio levičar, toliko ubeđen u „leva skretanja“ da je raznim smicalicama i mahinacijama uspevao da izbegne da bude plaćen za svoj posao. Dok su mu kod kuće žena i dete umirali od gladi, on je svoje honorare ulagao u nekakve maglovite projekte, smatrajući kako umetnici za svoj rad ne bi trebalo da dobijaju novac već da sve treba uložiti u nova dela. Njegova ili tuđa, svejedno...

Razumljivo je da ga je takva filozofija s vremena na vreme dovodila u potpunu oskudicu, čak i onda kada je radio televizijske serije čije je honorare teško mogao izbeći. Tu je, međutim, iskočila nova prilika za izbegavanje plaćanja za svoj rad. Vuk je, naime, teško donosio odluku kada je bilo koja od njegovih tvorevina završena (na primer, kratki film od 12 minuta *Radoje Domanović* montirao je sedam meseci), pa se rad na poslednjoj seriji koju je režirao za RTV Ljubljana toliko odužio da je sav svoj honorar sa zadovoljstvom ponudio producentu da pokrije troškove.

Pored svojih levičarskih ubeđenja u vezi s novcem, Vuk je imao i prilično slobodoumne poglede kada su ljubavni odnosi u pitanju. U Ljubljani je, tokom beskrajnog rada na pomenutoj seriji, živio u nekoj vrsti alternativnog braka sa Anjom, jednom jako lepom i pametnom devojkom. Kada je njegova veza otkrivena, razveo se i otišao u Trst. Da li je svoju sledeću suprugu Mirjam upoznao u tom gradu ili je u Trst došao za njom, ne zna se, a nije toliko ni važno.

Kako bilo, skrasio se, imao je postelju i šta da pojede, a kako je u Jugoslaviji devedesetih godina prošlog veka počinjao rat, izmislio je novo zanimanje: svakodnevno je sa satelita „skidao“ i na VHS kasete snimao informativne emisije svih televizijskih centara njegove dojučerašnje, razorene domovine. Tako je stan nedužne Mirjam postao skladište stotina kasete čija se buduća namena nije mogla precizno utvrditi. Ali Vuk je sa žarom u očima saopštavao: „Sve je zabeleženo!“

Imao je još jednu nepopravljivu manu: stalno je brinuo o drugima. O meni, naravno, najviše. Tako me je jedne noći nazvao telefonom i počeo da mi objašnjava kako je neophodno ekranizovati moju knjigu *Češka škola ne postoji*. Uzalud sam ga ubeđivao da je to sada, dok traje rat, nemoguće. On

je insistirao, ispitivao me da li u kući imam tu knjigu, pa kada sam mu rekao da je nemam i da su svi primerci rasprodati, obećao je da će mi poslati fotokopiju *Češke škole* koju poseduje, to je naglasio, sa mojom posvetom. Kako u to vreme nije postojao internet pa je (Mirjam) taj razgovor strašno koštao, uspeo sam nekako da prekinem vezu.

Sutradan mi je Mirjam javila da je Vuk umro. Naš razgovor je bio poslednji koji je obavio. Stigla je posle nekoliko dana sa urnom u najlon kesi i rekla: „Evo ga Vuk...“ Urnu smo postavili u grob njegovih roditelja, takođe komunista i golootočana, preko nje je Voja Mirić, glumac i levičar, stavio crvenu komunističku zastavu. Sve to je zakopano.

Ja sam to teško podneo. Danima sam tugovao, i taman kada sam se malo pribrao, na vrata mi je zazvonio poštar i predao mi veliku kovertu. U njoj je bila fotokopija moje knjige sa posvetom mom prijatelju, neprežaljenom Vuku Babiću. On je na poleđini napisao: „Nadam se da ćemo ubuduće razgovarati lično a ne telefonom.“ To se, svakako, više nije moglo dogoditi.

P. S.

Odnedavno sam se privremeno nastanio u Trstu. Svakoga dana prođem ulicom XX settembre i zastanem pred brojem 11. Tu je živeo i umro Vuk Babić.

18. studenoga 2024.

Dragi Gorane,

Pišeš mi o Vuku Babiću, o tom tako rijetkom filmskom boemu, divnom čovjeku i rasnom ljevičaru, bez kojega vjerojatno nikada ne bih snimio *U raljama života*.

Da, dobro ga se sjećam. Živio je jedno vrijeme u Ljubljani s mladom dramaturginjom Anjom Predan, koja mu je naredila da pročita knjigu Dubravke Ugrešić *Štefica Cvek u raljama života*.

Kada ju je pročitao, nazvao je Acu Stojanovića, zvanog Aca Nos, producenta tadašnjeg „Art filma“, još jednog zaboravljenog filmskog boema, i rekao mu da me nađe i da mi da tu knjigu. Tako je knjiga iz Ljubljane putovala u Beograd, a iz Beograda u Zagreb u kojem je i napisana i u kojem sam dvije godine kasnije, u produkciji beogradskog „Art filma“ i bez jednog državnog dinara, snimio svoj najzagrebačkiji film.

Pamtim Vukovo sretno lice nakon što je prvi put vidio *U raljama života* na test projekciji u Košutnjaku.

Daleke su to uspomene, a i ja ti pišem iz dalekih, doduše geografskih, daljina, iz Amerike. I to ne bilo kakve Amerike, već one prave klišej Amerike, s Middle Westa, iz države Ohio. Onog Ohioa koji se u američkim filmovima uvijek spominje kada se za nekoga želi, a bez puno dodatnih objašnjavanja,

kazati da je iz provincije, da je jadnik koji puno toga ne razumije i kome, zbog toga od kuda je, treba sve oprostiti.

Iz istog tog Ohia koji se pred svake izbore milijun puta spominjao kao jedna od ključnih država koje odlučuju o političkoj sudbini Amerike, ali za koju danas više nitko ne mari jer je već godinama samo srce Trumpove tame.

I kada spojiš te dvije stvari po kojima je Ohio poznat u medijima, jasno ti je gdje to ja živim dio godine i vjerujem da ti, kao režiseru i piscu sklonom paradoksu, nije teško shvatiti zašto u tome uživam već preko trideset godina.

Ohio je mala država sa oko dvanaest miliona stanovnika i sto trideset univerziteta. Moj je najstariji, ne samo u Ohiou nego na čitavom prostoru od Atlantika do Pacifika, i nalazi se na samom jugu države. Taj komad zemlje dobio je koncem osamnaestoga stoljeća na poklon od države oficir koji se istaknuo u nekom prolijevanju krvi ali, kako ništa nije besplatno, uz poklon je dobio i obavezu da tu sagradi školu.

Desetak godina je pokušavao i svaki put kada bi je sagradio, Indijanci bi je zapalili želeći mu time dati do znanja da mu je netko darovao nešto što mu ne pripada, tj. da mu je data njihova zemlja. No on je, kao uostalom i oni, bio uporan. On očito uporniji, ne zato što bi mu bilo stalo do znanja, već zbog toga što bez te proklete škole nije mogao pod svojim imenom tu zemlju upisati u gruntovnicu.

Kao što vidiš, moj Ohio University rođen je u krvi, pljački, vatri i halapljivoj upornosti i vjerojatno zato još uvijek postoji i funkcionira začuđujuće dobro.

Grad u kojem je smješten, a koji je prije par godina, ne da ga hvalim, izabran za najljepši mali univerzitetski grad Amerike, zove se Athens. Kako bi se drugačije i zvalo mjesto puno kuća i ulica od crvene cigle, u kojem živi dvadeset hiljada studenata i isto toliko barmena, pizza-majstora,

sekretarica i profesora, ukratko, samo oni koji žive za i od tog univerziteta. To se ovdje zove „Company town“.

Tu, u jednoj staroj zgradi, naravno od crvene cigle, imam svoj loft, „studio“ kako ga ja zovem. U tom prostoru Ante Tomić i ja u zadnjih smo dvadeset i kusur godina započinjali sve naše scenarije, ukupno njih pet, od čega su četiri uspjela doći do velikog ekrana, a jednom, naravno najboljem, za sada ne daju da se i on pretvori u film.

Pisali smo ih s užitkom što smo daleko od onih o kojima pišemo, što pišući nismo umočeni u stvarnost o kojoj pišemo.

I tu, nakon ovog nepristojno dugog uvoda, dolazim do onoga o čemu ti želim napisati samo par riječi.

Prag nam je obojici omogućio da još kao klinici, usprkos bolnoj početnoj nostalgiji za rodnim nam gradovima, polagano steknemo odstup prema prostoru od kuda smo došli. Dobili smo tu tako važnu vizuru koja nam je omogućila da junake svojih budućih filmova gledamo sa strane, ali da ih istovremeno i volimo.

U Pragu je to počelo, ali u Americi sam do kraja shvatio koliko mi je to važno. Taj pogled iz daljine, i na ono što se meni dogodilo i na ono što se događa onima o kojima sam radio filmove, bio je presudan da sam nakon prisilne pauze od desetak godina, i zaklinjanja da više nikada neću, nastavio snimati filmove.

Prije puno godina radio sam dokumentarac o Edi Murtiću, jednom od najvećih slikara koje smo imali, i gledao ga kako kistom napada platno unoseći u njega svu svoju energiju.

U tom procesu Edo bi svako malo stao, vratio se desetak koraka unazad i iz daljine ga promatrao da vidi do kuda je došao i u tišini razmisli kuda ići dalje.

Meni je Amerika tih Edinih deset koraka unazad i zato mi je, usprkos godinama koje ozbiljno opominju, i uz Trumpa koji sada znatno ubrzava odluku o odlasku, tako teško prekinuti dupli život koji živim na dvije strane svijeta i koji mi daje i odstup i odmor od naše stvarnosti, vjerojatno jedan od najvećih luksuza što mi ih je život mogao priuštiti.

Čini mi se da si u Trstu sve češće i sve duže iz sličnih razloga. Kako ti je tamo?

Budi mi dobro,
tvoj Rajko

P. S.

Vidio si izborne rezultate. Sve znaš. Pokušao sam ti zato ne pisati o toj mješavini horora i *science fictiona* u kojoj su zli momci, nekolicina bilionera, uz masovnu pomoć upravo onih koje izrabljuju, našli u Trumpu svog Pinokija s kojim će vladati Amerikom. Gledali smo takve filmove, ali ih, barem ja, još nisam živio.

25. novembar 2024.

Dragi Rajko,

Ovim prikazom Amerike na neki način si me utešio. Evo i zašto.

Nikada nisam bio siguran da li je to bajna, svemoguća zemlja koja ti može ispuniti i najskrivenije snove, ili skup robova koji pokušavaju da nekako prežive u očekivanju kraja života koji će, ako budu imali sreće da odaberu dobar penzioni fond, provesti na nekom kruzeru ili u obilasku Luvra o kome su slušali celog svog veka. Ono što sam za sve ove godine razumeo jeste da je to neki drugačiji svet od ovog našeg, evropskog i da ga možeš prihvatiti i početi da misliš kao oni ili reći – zbogom, Ameriko!

A imao sam priliku da donesem tu odluku. Na početku ovog poslednjeg užasnog rata 1993, jedan zanesenjak, ruski Jevrejini i američki distributer evropskih filmova Donald Krim, pozvao me je na premijeru mog filma *Tito i ja* u Njujork.

Beogradski aerodrom bio je zatvoren, seo sam u kombi koji me je jedne kišne novembarske noći odveo na budimpeštanski aerodrom, pa odatle u Amsterdam i najzad do JFK-a.

Donald me je smestio u jeftin hotel, nedaleko od *Voldorf Astorije*, u blizini malog umetničkog bioskopa u kome se prikazivao moj film, i tu sam proveo nekoliko dana.

Krim nije znao da ja slabo govorim engleski jezik, pa je, kada je shvatio da ne mogu da odgovaram na pitanja u emisijama lokalnih radija i dajem intervju u novinama sa malim tiražem i tako reklamiram svoje delo, preuzeo na sebe tu aktivnost i umesto mene govorio, govorio... Ja sam uglavnom ćutao i stideo se činjenice da od stranih jezika govorim jedino francuski i češki, koji mi u toj situaciji nisu bili od koristi.

Posle nekoliko dana, trebalo je da krenem nazad, ali naš zajednički prijatelj Srđan Karanović, koji je u to vreme bio profesor u Midl Taunu u Konektikatu, predložio mi je da dođem kod njega na jedan dan, pa će me on sutradan odvesti na aerodrom. Seo sam na voz i otišao u taj simpatični gradić u Novoj Engleskoj i proveo večer sa Đidom koji je na prozore navukao debele zavese, iz predostrožnosti zbog stalnih upada studenata u njegovu kuću (oni tamo plaćaju veliku školarinu i ne prezaju da za svoje pare uznemiravaju profesore čak i noću).

Avion je išao tek sutradan uveče pa mi je Đida predložio da posle ručka odemo na proslavu koju su profesori organizovali u nekom ambaru (to je običaj na Istočnoj obali). Tu sam upoznao jednu simpatičnu, sredovečnu ženu koja se interesovala ko sam i otkud ja tu. Kada sam joj rekao da sam reditelj iz Jugoslavije i profesor na našem filmskom fakultetu, obradovala se i rekla: „Ja sam šef Ilinoiskog univerziteta u Čikagu. Dođite da budete profesor kod nas!“ Ja sam joj kazao kako u Americi ostajem još sat, sat i po, a ona mi je na to rekla: „Spustite kofere i ostanite.“ – „Ali, zar ne čujete kako slabo govorim engleski???“ Ona je mirno odgovorila: „Platiću da naučite jezik.“

Imao sam, dakle, sat vremena da okrenem svoj život u ovom ili onom pravcu. S jedne strane, ti, Đida i Šijan ste već

uspešno radili kao profesori na raznim krajevima Amerike, a sa druge, bilo je to užasno kratko vreme za donošenje možda ključne odluke moga života. Tamo, u mojoj ratom zahvaćenoj zemlji bili su svi koje sam voleo, moji filmovi bili su vezani za to tlo i tamošnji mentalitet i, na kraju krajeva, nikada nisam sebe zamišljao kao američkog reditelja. Na rastanku sam joj rekao: „Hvala na ponudi. Isuviše je malo vremena za takvu odluku.“

Ona je slegla ramenima i verovatno nije shvatala o čemu govorim. U Americi se takve odluke donose naprečac.

Te večeri sam ušao u avion i cele noći razmišljao da li sam pogrešio. U Amsterdamu sam promenio avion za Budimpeštu, tamo ušao u prljavi kombi koji me je nosio kući. Na pola puta mi se primokrilo, ali majstor nije hteo da čuje da zaustavi pre granice. Kiša je polako prelazila u susnežicu kada sam u Horgošu otrčao u toalet koji je bio u potpunom mraku i prilično poplavljen. Dok sam se olakšavao, iz tame se začuo babaserin glas: „Da platiš!“ – „U redu. Koliko?“; odgovorio sam uz uzdah olakšanja. „Dve milijarde.“ Toliko je koštala upotreba toaleta u novembru 1993. u zemlji u koju sam se vratio.

P. S. Nekoliko godina kasnije, na nekoj večeri sam upoznao Milana Panića, biznismena iz Kalifornije koji je, iz nekog razloga, pokušavao da u svojoj bivšoj domovini napravi političku karijeru. Čovek, međutim, nije uopšte govorio srpski! Kada sam ga upitao koliko je imao godina kada je biciklom emigrirao iz Jugoslavije (bio je poznati sportista, biciklista), odgovorio je: „Dvadeset dve!“ – „Pa kako ste uspeali da zaboravite svoj maternji jezik?“ – „Uspeo sam jer je to bila moja ambicija“, odgovorio je i bacio se na čevape.

02. prosinca 2024.

Dragi Gorane,

Pišeš mi kako su ti u Americi ponudili da ostaneš i predaješ, ali ti si se zahvalio i vratio u Beograd. Imam istu priču s različitim krajem. Meni su na New York University nakon projekcije *Čaruge* i razgovora sa studentima ponudili da ostanem i od sutra predajem, a ja sam se, poput tebe, zahvalio, rekao da nisam planirao život provesti u Americi, i vratio se u Zagreb.

No kako sam ubrzo shvatio da sam na svim mogućim crnim listama i da tu neću imati od čega živjeti ako se „politički ne popravim“, a kako su na drugoj strani oni bili uporni i nazivali, ja sam se, za razliku od tebe, pokupio i otišao u tu Ameriku. I ne samo otišao, ostao sam i pokušao u ovih tri-desetak godina, koliko je to došljaku uopće moguće, shvatiti ovu zemlju, točnije rečeno kontinent.

Evo jednog takvog pokušaja.

Ne znam da li sam ti o tome pričao – nadam se da nisam, ali ako jesam, oprosti na ponavljanju – kako sam prije puno godina ovdje u Ohio, na nekoj izložbi lokalnih amatera, ugledao fotografiju koja je, najtočnije od svega što sam do tada vidio, govorila o samoći, vjerojatno najraširenijoj američkoj bolesti.

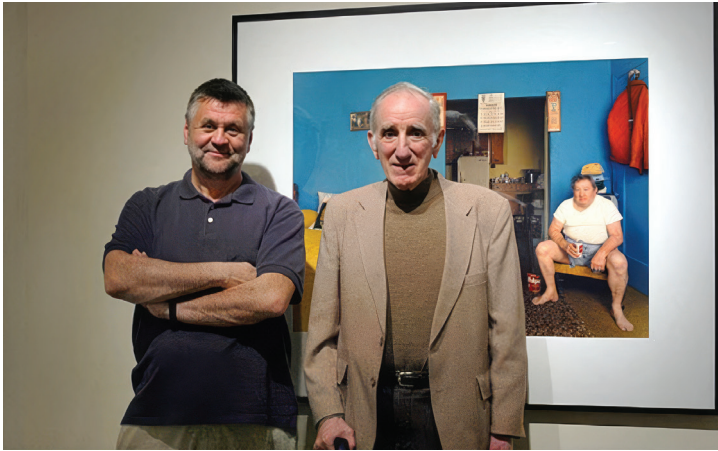

Fotografija © Lloyd E. Moor

Njen autor bio je Lloyd Moore, penzionirani advokat koji je život proveo radeći u Irontonu, malom gradiću na obali rijeke Ohio. Tu je dvadesetih i tridesetih godina prošlog stoljeća, u vrijeme prohibicije, bilo glavno sjedište newyorške mafije da bi nakon njihovog odlaska u gradu ostala manje-više samo sirotinja. Oni su bili jedina Lloydova klijentela i on ih je preko četrdeset godina uporno fotografirao.

Kada je zatvorio kancelariju, imao je kolekciju od preko desetak hiljada fotografija. Tri mjeseca sam proveo prolazeći kroz njih u njegovoj kuhinji da bi na kraju, od nekih sto i pedeset, složio multimedijску izložbu u Muzeju Kennedy i objavio knjigu tih fotografija pod imenom *Face to Face* koja je tom skromnom starcu gotovo promijenila život.

U toj knjizi jedno poglavlje nosi naslov „Osmrtnice“. Lloyd je zamolio desetak svojih klijenata da slože fotografije

Fotografija © Tom Erlewine

i predmete za koje misle da najtočnije mogu ispričati priču njihovih života, i onda je to snimio. Na kraju je složio i vlastitu osmrtnicu.

Jedno vrijeme razmišljao sam da zamolim prijatelje da i oni to učine. Činilo mi se da bi zbir tako složenih života dosta točno govorio i o nama i o vremenu u kome smo živjeli. Možda jednoga dana to i učinim, a možda samo složim, bilo bi dobro što prije, i svoju foto-osmrtnicu.

Sve sam ovo ispisao kako bih došao do onoga o čemu ti želim reći samo par riječi, o ulasku u ozbiljne godine što, željeli mi to ili ne, sve više određuje, da ne kažem omeđuje, naše živote.

Jednom si mi, nakon nekih demonstracija i neugodnosti kroz koje si nakon toga prolazio, rekao da bi radije da te u haustoru ubiju iz pištolja nego da dugo umireš od raka. U toj tvojoj rečenici čuči isto pitanje koje si i ja postavljam, a ono se ne tiče kraja, on je neminovan, došli smo i otići ćemo, u tome nema ništa mistično, jedino je, što kažeš, poželjno da

Fotografija © Lloyd E. Moor

bude brz, ali pravo pitanje je kako, na koji relativno dostojanstven način doći do tog kraja.

Kako polagano, gotovo neprimjetno, gasiti motore, a istovremeno i dalje uživati u letu? To je pitanje s kojim često odlazim u duge šetnje važući po sto i jedan put da li je bolje stati ili nastaviti, u prijevodu: raditi ili zatvoriti dućan?

Te šetnje vrlo često završavaju čvrstom odlukom da treba stati, da bih već sutra ujutro, praveći se da se jučer ništa sa sobom nisam dogovorio, počeo ili nastavio nešto raditi. Ukratko, ja jednostavno ne znam stati, i to vjerojatno iz straha da ako jednom stanem više nikada neću moći upaliti motore, da će letenju biti kraj. Taj strah je vjerojatno moj najveći pokretač i očito čuči u pozadini svega što još uvijek radim.

Muči li te isti strah ili si ga naučio zatomiti, odagnati od sebe?

Tvoj,

Rajko